

В. Б. Лимар

здобувач

ДВІ СВОБОДИ В. О. ДЕМ'ЯНОВА

В статті розглядаються ідеї сучасного українського філософа В. О. Дем'янова, а саме його думку про дві свободи.

Ключові слова: свобода, В. О. Дем'янов, богослов'я, православ'я.

Першопочатково, філософія, як любов до мудрості, мала предметом свого дослідження усі прояви зовнішнього світу та людської діяльності. Любов до мудрості античного періоду займалась розглядом усіх, як би зараз висловились, наук: і гуманітарних і технічних. Платон та Аристотель були рівно математиками, фізиками, астрономами, політологами, теологами, філологами, письменниками і ще багато інших занять їм можна справедливо приписати. Усі сучасні науки поступово виокремлювались із філософії та набували відомих нам форм, тобто філософія із перебігом часу втрачала все більше своїх початкових повноважень. Проте і надалі суцільний філософський світогляд досить часто проявляв себе в окремих особистостях. Важко сказати ким більше був Леонардо да Вінчі – художником, винахідником, біологом чи мислителем. Таких людей зараз називають енциклопедистами, всебічно ерудованими.

Філософія, як раз, і покликана шукати відповідь на будь-які нагальні питання, дошукуватись до їх першопричин, аналізувати та робити висновки загальнозначущого вселюдського рівня. Лише тоді вона буде відповідати своїй назві і накопичувати та передавати майбутнім поколінням мудрість, тобто досвід існування на цій планеті розумних істот.

Наука мислення у тому вигляді, якою вона є тепер, навряд чи здатна виконати зазначену функцію – практичною стороною застосування отриманих нею знань вона позбавлена, залишилась лише стороною теоретичною, котра, у свою чергу, хаотично намагається стати у пригоді у ще можливих міждисциплінарних нішах. На диво, філософія додатково почала дрібнитись сама у собі. Розподіл за численними напрямками, класифікація за мовними, континентальними ознаками, тощо. До чого приведе такий стан речей? Безперечно до висновку, який вже зараз висловлює середньообшарне невігластво: навіщо взагалі ця наука, хто її розуміє і яке її застосування?

Перечитуючи твори філософів різних традицій, мимохіть знаходиш багато дивовижних та ко-

рисних міркувань, іноді відповіді на давно турбуючі питання; байдуже, чи це Кант, Гегель, Гайдеггер, Гадамер, Сартр, Дельоз, Франк, Бердяєв, Шинкарук і т. п. Все разом це і є філософія, а її представники різнобічно набувають мудрість та формують її загальний мисленевий багаж. "І ось ця безкінечна праця, яка розташована у області розмірковування про можливість, можливих засобах філософії і взагалі про те, як побудована філософська мова і що ми можемо взагалі, філософствує, – ось це і є критицизм Канта" [11, с. 123]. І тому некоректно називати еkleктизмом спроби "позбирати", розвинути та порівняти крихти, справді заслуговуючої шанування, мудрості однієї таї науки. У такому річизі нас, магістрантів та аспірантів, навчав В. О. Дем'янов.

Проте філософія як наука повинна мати під собою тверде підґрунтя, тобто не з повітря виловлювати окремі положення та будувати хиткі непослідовні висновки, а мати реальну теоретичну базу, верифіковану трансформацією філософських систем та плином часу. Тому, отже, стародавні греки і докладали чимало мисленевих зусиль, щоб з'ясувати, що собою уявляє буття, які його принципи та закони, та чи насправді воно може слугувати константою для подальшого розвитку філософських умовиводів. Загальноприйняте аж до Канта уявлення про буття, пов'язують з ім'ям засновника філософської школи елейців – Парменідом. "Він стверджує, що, згідно з істиною речей, універсум вічний та нерухомий: за його словами, він єдиний, єдинородний, незворушний і ненароджений" [19, с. 276].

Парменід започаткував вчення про єдине буття. Його положення про справжнє буття як про "те, що є" – (з грецької "он"), тобто суще, і стало початком онтології. Разом з поняттям Єдиного, грецька філософська думка асигнується також уявленнями про всезагальність та універсалізм буття. Платон вже не був змушеним вирішувати перше питання філософії про "основу всього", він лише узагальнив та переосмислив міркування своїх попередників – Парменіда, Геракліта, Анаксимандра. Платон зводить множинність до єдності й наполягає на вищості єдності (як "безпідставного принципу") над множинністю. Таким чином, він уможливив виведення з Єдиного – що мислиме як універсальна всезагальність, нерозгорнуте буття – сутності чуттєво-матеріального космосу.

Онтологія стала тією основою, котра давала можливість подальшому розвитку філософії. Усі великі мислителі так чи інакше вибудовували із неї свої системи. Навіть Гайдеггер свій онтологічний поворот здійснює на основі критики такої класичної онтології. Не знаючи досконало та чітко її азів, ми до кінця не зрозуміємо ні одного з великих представників філософії. А Дем'янов онтолог, при чому не тільки ази, а й усю науку про буття знає досконало – це підтвердить будь-хто із його студентів. Тому він влучно підмічає, чого саме хотів досягти той чи інший мислитель своєю системою; конкретно вказує на далеко не завжди високі мотиви, що приховані за пафосом складної науковості. Цю його здатність неможливо не помітити, навіть опонентам.

Але давайте поки що повернемося до розвитку філософії. Отже, остання, із плином часу, набувала досвіду у пізнанні як видимого так і (за можливістю) невидимого, не задовольняючись лише онтологічним підґрунтям – поряд із єдиним, з'явилось гносеологічне начало (істинне) та моральне (благе). "Насамперед слід пізнати істину відносно будь-якої речі, про яку говориш чи пишеш; змогли визначити усе відповідно із цією істиною, а коли дав визначення, знати, як далі підрозділити це на види, аж до того, що не піддається розділенню" [17, с. 219]. І ось, у той момент, коли про те, що є істина, вже було дано декілька вичерпних дефініцій, у наш, хронологічно крокуючий світ, просто "увірвалась" вічність із своєю Істиною.

"Християнський Бог є, навпаки, не тільки той, якого знають, але й абсолютно, всезагально знаючий себе Бог і не лише та, що себе представляє, але швидше абсолютно дійсна, особистість" [4, с. 325]. (Не наважився, наслідуючи Гегеля, слово "Бог" писати з малої). Християнство внесло свої істотні зміни у розвиток філософії – на багат століть філософія стала "служницею богослов'я", вона стала теологічною. Хоча це відбулось пізніше і не на Сході – на Сході вона була потрібна для того, щоб *висловити істини Об'явлення доступними для людини термінами*. І коли протягом семи вселенських соборів мету було досягнуто, філософія стала тут непотрібною – вона вичерпала свій потенціал, далі слово було дане богослов'ю, яке розвивалось, використовуючи запозичену термінологію.

Для східного богослов'я схоластична суперечка про те що має першість – розум чи віра – немає жодного змісту. Так само – чи богослов'я чи філософія є більш придатнішими для пізнання істини. Це усього лиш різні рівні людського пізнання, які не можуть бути взаємовиключними. Людина у східному християнстві трихотомічна: вона складається із тіла, душі і духа. Відносини тіла із зовнішнім світом реалізуються за допомогою п'яти чуттів: зору, слуху, нюху, смаку та дотику. Прояви душі розподіляються на три галузі:

розумова (думки), почуттєва та бажальна, якою керує воля. А дух, як сила, що дана від Бога, проявляє себе в людині також потрібно: як страх Божий, як совість і як прагнення Бога. І саме проявами духу і повинна керуватись людина у своєму бутті [8, с. 114–117].

Віра – це своєрідна діяльність найвищої складової людини, тобто духу, а розум – вкрай необхідний прояв душі. Якщо б хтось наважився сказати про християнство, що воно заперечує розумову діяльність та уникає систематизації світських досягнень – то така оцінка була б примітивним дилетантством; така людина близько не знає назв книг Біблії і робить висновки на основі критики релігії "діаматом". Євангеліє закликає християн бути мудрими як змії та чистими як голуби. Апостол Павло у посланні до Коринфян пише: "Браття! Не будьте дітьми розумом: на зле будьте як діти, а розумом будьте повнолітні" [13, с. 329]. В той час, коли вірування нехристиянських народів та філософські уявлення дискутували над тим, чи підтримують Землю кити, а чи слони, православний мислитель VI століття Іоанн Дамаскін писав про те, що Земля тримається "на ні чому" та нестримно тяжіє [Октоих: Ч. 2, 2011: с. 15] і писав про це не як про якесь видатне відкриття, а як про давно відомий факт.

Річ в тім, що християнство Сходу не акцентує на розумовій діяльності. Так, вона потрібна, але усе найголовніше для повної реалізації особистості передається на рівні духу, при наявності віри, яка, у свою чергу, є неначе трансляційною хвилею завдяки якій відбувається спілкування між людиною та Богом. Розум стає задіяним у справі внутрішнього вдосконалення особистості, як про це пише зокрема Лосський-молодший: "На противагу усьому, що говорять про ісіхастів, цей вид молитви не є механічним процесом, що має на меті викликати екстаз; далекі від намагання досягнути містичних станів ченці-ісіхасты прямують до тверезості (ніпсіс), до внутрішньої уваги, *єднанню розуму із серцем та контролю розумом серця*, «оберегання серця» розумом, «мовчанки серця» (ісіхія); це є насправді християнський вираз безпристрасності (апафейа), при якому *дія та споглядання не розуміються як дві різних складових життя*, але, навпаки, зливаються у здійсненні «духовної дії» (праксіс нойра)" [10, с. 106]. Грецький мислитель Х. Яннарас пише про те ж саме і тим доводить, що Православ'я – це понаднаціональне сповідання: "У візантійській патристиці часто говориться про три етапи шляху пізнання: праксіс, природне споглядання та богослов'я" [20, с. 178].

З бігом часу філософія закономірно вивільнилась від "релігійних нашарувань" і продовжила займатись пізнаннями істини, питаннями оточуючого світу та проблемами самої людини на рівні розумовому. "Головне розрізнення між філософією та релігією міститься в тім, що перша є породження

діяльності людського розуму, котрий своїми зусиллями шукає істину, вона іманентна та людяна і в той же час вона натхнена бажанням перерости свою іманентність та свою людяність, долучаючись до буття понадприродного, понадлюдського, трансцендентного, божественного; філософія прагне істини, котра є головним та єдиним стимулом філософствування" [3, с. 124]. Шкода, лише, що ототожнюючи онтологію із положеннями релігії, філософія відмовилась від цієї дисципліни (своєї основи за суттю) і почала розчинятись у вирішенні малозначних другорядних питань.

Але внаслідок багатомірного синтезу філософії і богослов'я, закономірно його спадщиною залишився філософський суржик, який має назву: релігійна філософія. Амплітуда цього суржика – від майже чистого богослов'я до самостійних винаходів із релігійної тематики і, це стосується будь-якого напрямку, чи то неотоїзм, релігійний екзистенціалізм чи філософія срібного віку. Ця філософія доступна, загалом зрозуміла, і, що найголовніше – вписується у філософську традицію. Так би мовити, розмірковування про вищий рівень пізнання особистості на рівні нижчому, душевному. Натяки на такий стан речей ми простежуємо вже у Фоми Аквінського: "Сенс науки полягає в тому, щоб, спираючись на певні очевидні [твердження], закономірно висновувати [з них] інші [твердження]. Такий сенс має силу й стосовно божественних речей; отже, й про них може існувати наука. Однак знання божественних речей можна розуміти у два способи. Перший спосіб – це перспектива нашого пізнання. З такої перспективи предметами нашого пізнання постають сотворені речі, що їх ми пізнаємо, [почавши] від чуттєвого сприйняття. Другий спосіб – це перспектива самої природи [божественних речей]. У такій перспективі ці божественні речі є максимально пізнаваними, і хоча ми їх не пізнаємо згідно з їхнім власним модусом [існування], але так вони пізнаються Богом і блаженними" [1, с. 85].

Релігійна філософія – це цікава сторінка в історії градації мисленнєвої діяльності людства. Роль її подвійна. В ідеалі – це перехідна ланка від мудрості земної до мудрості небесної, своєрідний пропедевтичний етап. Але в більшості випадків її adeptи задовольняють своє духовне "прагнення Бога" дослідженням творів релігійних мислителів і на цьому заспокоюються – розвиток від онтичного до онтологічного в даному випадку відсутній.

В. О. Дем'янов чітко усвідомлює даний стан речей, він знає місце, призначення та можливості філософії, згідний із дефініцією філософії метафізичною традицією: "... філософське мислення намагається абсолютно покласти само себе в галузі раціонального та наукового мислення, долати релігійні способи мислення та уявлення, науково «роз'яснювати» і таким чином схоплювати чи визначати усе життя. Але так як це не може увінча-

тись успіхом, то від філософського мислення вислизає смислова цілісність життя" [9, с. 223], але також він має свій оригінальний погляд на філософію, він її не розглядає окремо як витвір розумової діяльності особистості, а як не до кінця усвідомлений прояв усієї цілокупності людини: "Тим самим і запотребувана була філософія – суто індивідуальна форма пошуку істини, рішення питання про те, що є добро і що є зло. Здавалося б, затверджений таким чином спосіб теоретизування постає суцільно незалежним від віри. Але так лише здається. Людина є тим, у що вона насправді вірить. І це найчіткіше просочується саме у витворах філософської думки..." [7, с. 254].

Дем'янов у слід за неопатристами ХХ ст. – росіянами Лосським В. М., Мейендорфом, греками Зізіуласом та Яннарасом – взявся за, на наш погляд, вельми важку та невдячну справу, тобто доносити вічну істину за допомогою часових категорій. Взагалі, ще від Оригена використання богословською думкою філософії – це намагання зафіксувати мовою розуму те, що для віруючої людини є самозрозумілим, але важко висловлюється за допомогою семантики. Це каталогізація набутих шляхом споглядання та об'явлення істин. Але різниця в тім, що така каталогізація здійснювалась для майбутніх поколінь християн з метою донести до них одержаний ними раніше скарб небесної мудрості, а сучасні неопатристи, всупереч настановам Євангелія, розкидаються цими дорожочинними перлами, мовою філософії намагаються донести до загалу богослов'я у чистому вигляді. Реакція "вільного розуму" не змушує себе чекати: що ви, мовляв, утискуєте такий вагомий та неперевершений потенціал чистого та практичного розуму релігійним догматизмом. І з погляду їхньої "дзвіниці" вони, здається, праві – і аргументи виважені і логіка доказів послідовна. Тільки ось цей невгамований *gocostus senex*, незважаючи на їхні докази, продовжує наполегливо шукать своє доводити, а *ganae regem petentes* від цього просто шаленіють.

Богослов'я за своєю суттю не може бути плюралістичним, оскільки це не першоджерельний плід власної діяльності, а звід знань, які були дані без будь-яких особистих розумових зусиль. "Догмати – це вічні Боголюдські святині. Розум людський не може ані всеохоплююче зрозуміти їх, ані придумати... Догмати можуть бути лише до деякого ступеню зрозумілими, причому розумом Христовим, розумом охристовленим" [18, с. 234]. Навіть одні й ті ж самі поняття у філософії (в тому числі й релігійній) та богослов'ї мають часто різне значення. Ось як, наприклад, Григорій Назіанзін застосовує поняття енергії: "Отже, якщо Дух є приналежність, то Він буде енергією Божою. Бо ж чим назвати Його тоді, окрім енергії, і чисю енергією, окрім як Божою? Таке ж положення і чемніше і не вводить складності. І якщо Він енергія, то, без

сумніву, буде виведеним, а не тим, хто виводить і разом із виведенням припиниться" [2, с. 130].

Таке ж саме відбувається із змістом, який вкладається у поняття "любов". Благо, що греки окреслили його аж п'ятьма різними словами відповідно до застосування. Отже, щоби зрозуміти богословський зміст цього поняття, треба звернутись не до опису його далекими від ортодоксії релігійними філософами, а до першоджерел християнства та творів безперечних авторитетів Церкви (яка є містичним тілом Христа, зібранням віруючих християн). У посланні до Колосян апостол Павло називає любов зверхом досконалості, тобто коли особистість розпочинає тільки-но працювати над собою, то до справжнього відчуття божественної любові їй ще дуже далеко. Антиномічне, оскільки понадраціональне, мислення християнського Сходу ототожнює Бога та любов. За допомогою любові людина від душевного рівня здійснюється до рівня духовного, полишає суще й долучається до споглядального буття. Як вже згадувалось раніше, перший крок здійснює особистість, а далі її виліковує від хвороб сущого, тобто гріхів, та веде Бог; отож "шлях і метод", тобто любов, ототожнюється з метою. "Тому, коли душа, яка припинила різноманітні порухи єства, робиться богоподібною, вона стаючи вище побажання, досягає того, до чого перед тим підносила побажання, і не залишає вже місця ні надії, ні пам'яті. Бо має те, на що надіялась, а віддаючись насолоді благами, відсторонює із думки пам'ять і, таким чином, наслідує найвище життя, зобразивши в собі відмінні риси Божого єства, так що не залишається в ній нічого іншого, крім налаштованості любові, природньо прив'язаного до добра; це ось і є *любов – внутрішня прив'язаність до бажаного*" [12, с. 224].

В. О. Дем'янов та його опоненти розмовляють однією філософською мовою про кардинально різні напрями людського існування і недивно, що хтось когось не може зрозуміти, оскільки абсолютно не знає того, що знає В. О. Дем'янов. Треба віддати йому належне – свої погляди В. О. Дем'янов висвітлює у християнських виданнях, серед однодумців і не нав'язує їх безапеляційно із викладацької кафедри студентам. У приватних бесідах, відповідаючи на питання та вбачаючи спільність переконань, він ширше розкриває свої міркування, проте не зобов'язує їх дотримуватись при написанні кваліфікаційних робіт (чого не скажеш про представників інших напрямів філософії). Змусити людину прийняти свої погляди у сучасному інформаційно насиченому суспільстві – це не така вже й легка справа, особливо, коли слухач завідомо негативно налаштований на сприйняття почутого. Тут мова йде про обговорення спільних вже сформованих поглядів, і про подальше їх коригування у визначеному річизі.

Таким чином, на нашу думку, незаангажований читач тепер зможе зрозуміти справжнє під-

ґрунтя "дуалістичного" вчення (до речі, якщо мова йде про філософію: то й першоджерельного), яке ґрунтується на протиставленні поглядів філософії та богослов'я на одні й ті ж самі речі. І, якщо вічні істини для нас залишились десь далеко позаду, то можна погляди В. О. Дем'янова назвати анахронізмом. Проте не слід забувати, що позаду вони не через їх відсталість, а через стрімкий мінливий плін земного часу, що аж ніяк не додає йому шанування.

"Цілокупність же – умова можливості *смислу*, котрий ні в чому окремому, частковому відстороненому (тобто «абстрактному») втілюватись не може. Часткове, окреме може мати лише *значення*. Тут і коріниться розрізнення славнозвісних «бути» й «мати», до яких звертались і Габріель Марсель, і Еріх Фромм (та й не є дивною така увага: романо-германські мови декретують ці допоміжні дієслова як обов'язкові для вживання, а відповідно, ними й неодмінно й думають). Значення будь-що лише *має* (або не має), смисл же звертається до особистості, до її буття і складає головне життєве питання для людини" [6] – це цитата із опублікованої у 2013 році передмови В. О. Дем'янова до статті Бердяєва про Хомякова. Ця передмова має назву "Дві свободи". Саме у цій невеличкій праці Дем'янов викладає свої погляди для широкого загалу – виважено та помірковано.

Він намагається мовою філософів пояснити те, що знає як онтолог і як віруючий православний, показує спільні точки дотику онтології та "метафізики православної догматики". "З християнської точки зору, повне розуміння істин віри вимагає «метанойї» – покаяння, що супроводжується преображенням розуму. Інакше мовити, заради досягнення догматів віровчення свій розум християнин повинен преобразити" [6]. Здається тут ніякого посягання на автономний розум немає, як вже зазначалось – мова йде про інший вимір пізнання. "І навпаки, християнин – щасливий володар богонатхненного тексту, в котрому безперечно існує істина. Це Біблія, яка свідчить про Істину. В філософа такого тексту немає і бути не може, за визначенням. Філософу належить розраховувати винятково на благодать власного розуміння, «дискурсу». Той хто свідчить, «інший», йому ні до чого" [6].

В. О. Дем'янов вказує на два рівні пізнання, які обираються свобідно, тобто у широкому розумінні він пише про дві свободи. Але і у класичному, вужчому змісті, він філософує про свободу: "... ані у випадковості, ані у необхідності, ні в тім, що тулиться у щілині між ними, не розміститись *смислові*. Випадковість усього-на-всього трапляється, без будь-якого смислу, ні навіть" [6]. Використовуючи східно-християнське вчення про буттєвий розвиток (онтогенез), він розвиває далі свою думку: "Тут *свобода* репрезентована у модусі випадковості, природі свобода дарована у

гомеопатичній дозі" [6]. Навіть серед тих, хто називає себе віруючим у Христа, є різні ступені буттєвого розвитку. Найнижчий ступінь – це керування страхом рабство; як правило, критика релігії не сягає далі цього рівня, заснованого на примітивному обрядовістві. Далі йде наймитство, котре сподівається одержати нагороду за свої, цілком шляхетні, потуги. На цих двох ступенях онтогенезу свобода не може сягнути далі онтичного рівня: "Щоби вибитись із заїждженої колії суб'єктивності, що неодмінно веде до установки на той чи інший об'єкт як гарант свободи, щоби не шукати (вкотре!) свободу на шляхах необхідності – адже результатом обов'язково стане Спинозова «пізнана необхідність» – треба було б актуалізувати здатність прийняти свободу в дар" [6].

Найвищий ступінь буттєвої градації – синівство, це щось унікальне та незбагнене із позицій розуму. Кумедно було б звинувачувати "синів за благодаттю" у прихильності до цезаропапізму чи сліпому комунаризмі та обрядовістві. Тут мова йде про те, що дійсно не завжди вкладається у розумові комірки. "Якщо ж Творець усього і Господь називається Царем царюючих, та Господом володарюючи., і Богом богів..., то безсумнівно і святі є як боги, так і повелителі, і царі" [5, с. 384–385]. Сини за благодаттю, згідно християнського вчення, досягають рівня онтологічного, вивільняються від законів природи та самі починають керувати стихіями. Це не вигадка, це реальність, мета особистості у східному християнстві – у богослов'ї це називається обожнення. "Падає спокисившись Адам, і поневолений розкаюється, надією обдурений в сиву давнину обожнення; але повстає, з'єднанням Слова обожнений, і стражданням безпристрасність приймає, оскільки на престолі Син славиться, що сидить із Отцем та Духом" [14, с. 48] – це знову слова Іоанна Дамаскіна. Проте і Платон дуже давно лаконічно писав: "Але у рід богів не дозволено перейти нікому, хто не був філософом, та не очистився до кінця, – нікому, хто не прямував до пізнання" [16, с. 48]. Ось про ці, цілком реальні речі для християн, і розповідає мовою Арістотеля, Канта та Гайдеггера викладач кафедри філософії В. О. Дем'янов. Чому ж цей виклад викликає неадекватну реакцію у стилі irritare crabrones.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Баумейстер А. О.* Тома Аквінський: вступ до мислення. Бог, буття, пізнання / Андрій Баумейстер. – К.: Дух і літера, 2012. – 408 с.
2. *Богослов Г.* Слово 31: О богословии пятое, о Святом Духе / Григорий Богослов // Богослов Г. Избранные творения / [Сост., предисл. В. Буреги]. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2008. – С. 126–160. – (Духовная сокровищница).
3. *Булгаков С.* Свет Невечерний. Созерцания и умозрения / Сергей Булгаков. – М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2001. – 672 с.
4. *Гегель Г. В. Ф.* Наука логики / Георг Гегель // Гегель Г. В. Ф. Энциклопедия философских наук / [АН СССР, Ин-т философии; отв. ред. Е. П. Ситковский]. – М.: Мысль, 1974. – Т. 1. – 452 с. – (Философское наследие).
5. *Дамаскин И.* Точное изложение православной веры / Иоанн Дамаскин. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2007. – 592 с. – (Духовная сокровищница).
6. *Демьянов В. А.* Две свободы [Электронный ресурс] / Владимир Демьянов. – Режим доступа: <http://www.kievfo.org.ua/index.php/2011-12-21-23-44-19/2012-01-11-14-29-11/432-2013-07-05-18-30-36> (дата обращения: 10.02.14). – Название с экрана.
7. *Демьянов В. А.* Секуляризация / Владимир Демьянов // Тысячолітні традиції просвіти під Покровом Премудрості Божої. Збірка матеріалів четвертих покровських міжнародних місіонерсько-просвітницьких читань. Київ, 25–27 жовтня 2011 р. – Полтава: АСМІ, 2012. – С. 254–255.
8. *Закон Божий.* – Свято-Успенська Почаївська лавра, 2009. – 776 с.
9. *Корет Э.* Основы метафизики / Эмерих Корет; [пер. с нем. В. М. Терлецкого; под ред. В. А. Демьянова]. – К.: Тандем, 1998. – 248 с.
10. *Лосский В. Н.* Боговидение / Владимир Лосский. – Минск: Харвест, 2007. – 495 с.
11. *Мамардашвили М. К.* Кантианские вариации / Мераб Мамардашвили // Квинтэссенция. Философский альманах 1991. – М.: Политиздат, 1992. – С. 120–157.
12. *Нисский Г.* О душе и о воскресении / Григорий Нисский // Нисский Г. Избранные творения / [Сост. А. Гумерова]. – М.: Изд-во Сретенского монастыря, 2007. – С. 162–275.
13. *Новий Завіт.* – К., 1988. – 500 с.
14. *Октоих, сиречь Осмогласник: В 2 ч.* / [Митрополия Украинской Православной Церкви]. – Киев: Киевская Митрополия, 2011. – Ч. 1. – 712 с.
15. *Октоих, сиречь Осмогласник: В 2 ч.* [Митрополия Украинской Православной Церкви]. – Киев: Киевская Митрополия, 2011. – Ч. 2. – 672 с.
16. *Платон. Федон* // Платон. Сочинения: в 3 т. Т. 2. – М.: Мысль, 1970. – С. 11–94.
17. *Платон. Федр* // Платон. Сочинения: в 3 т. Т. 2. – М.: Мысль, 1970. – С. 157–222.
18. *Попович И.* Догматика Православной Церкви: Экклесиология / Иустин Попович. – М.: Издательский Совет Русской Православной Церкви, 2005. – 288 с.
19. *Фрагменты ранних греческих философов. Часть 1.* От этических теокосмогоний до возникновения атомистики / [под ред. А. В. Лебедева]. – М.: Наука, 1989. – 576 с.
20. *Яннарас Х.* Избранное: Личность и Эрос / Христос Яннарас; [пер. с гр. Г. В. Вдовина; сост., ред. и автор предисл. А. И. Кырлежев]. – М.: РОССПЭН, 2005. – 480 с.

Лымарь В. Б. Две свободы В. А. Демьянова. В статье рассматриваются идеи современного украинского философа В. О. Демьянова, и именно его мысль про две свободы.

Ключевые слова: свобода, В. А. Демьянов, богословие, православие.

Lymar V. B. Two freedoms of V. O. Demianov. This paper discusses the idea of modern Ukrainian philosopher V. O. Demianov, namely his view on two freedoms.

Keywords: freedoms, V. O. Demianov, theology, orthodoxy.